

405. Sigtuna. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 57.

Litteratur: O. Juel, Sigtunas runstenar (i: UFT h. 26, 1908), s. 7.

Äldre avbildningar: Juel foto a. a. fig. 6; foto i ATA.

I Statens Historiska Museum förvaras, utan inventarienummer, fyra stycken av en runsten, vilka enligt anteckning skola ha kommit från Sigtuna. Närmare uppgifter saknas. I varje fall ha de kommit till museet före 1908, då de beskrivas av O. Juel.

Röd sandsten. De fyra fragmenten (A—D) höra ihop två och två. A och B ha tillsammans en längd av 70 cm. Även C och D passa ihop, av inskriften att döma, ehuru fogen dem emellan har blivit skadad. Det kan knappast betvivlas, att A—B och C—D ha tillhört samma runsten. Ytan är tämligen slät. Ristningen är tydlig.

Inskrift:

[C—D:] ...+⁵faþur+s-... [A—B:] þurbiurn hiuk+
10 15

... faður s[inn] ... Þorbiorn hiogg.

»... sin fader ... Torbjörn högg (runorna).»

Till läsningen: Med namnet þurbiurn slutar inskriften inom slingan. Omedelbart ovanför står ordet hiuk. Det är i varje fall mycket sannolikt, att de båda orden skola föras tillsammans och att þurbiurn sålunda är subjekt till hiuk.

Ristarens namn har följaktligen varit Torbjörn. Det ligger onekligen närmast till hands att identifiera honom med den Torbjörn, som har ristat U 379 och U 391. Häremot talar dock såväl runornas utseende som bruket av + såsom skiljetecken. Även ristningstekniken är en helt annan, och det är svårt att tro, att detta endast skulle sammanhänga med materialet. Det förefaller följaktligen mycket tvivelaktigt, huruvida den Torbjörn, som nämnes som ristare i U 405, är samme man, som har utfört U 379 och U 391.

406. Sigtuna. Nu i Östra Södermanlands Museum, Södertälje.

Pl. 57.

Ett litet fragment av en runsten, förvarat i Östra Södermanlands Kulturhistoriska Förenings Museum i Södertälje. Fragmentet kom till museet med en samling fornfynd, som skänktes år 1927 av frih. Johan Nordenfalk, Lövsta, Ytterenhörna sn. Samlingen hade hopbringats av dennes fader, frih. Johan Nordenfalk, under mitten och senare delen av 1800-talet. Närmare uppgifter om fragmentet saknas.

Röd sandsten. 18,5 × 11 cm. Stenens tjocklek 4,5 cm.; runslingans bredd 7 cm.

Inskrift:

r · s.

Ärlinghundra härad.

Socknar: S:t Per, S:t Olov, Norrsunda, Husby-Ärlinghundra, Odensala, Haga, Vassunda, Knivsta och Alsike.

S:t Pers, Haga och Vassunda socknar hörde under medeltiden till Håbo hundare i Tiundaland. S:t Olovs socken var delad på Håbo och Ärlinghundra hundaren, sannolikt på så sätt att den del av socknen, som låg V om Garnsviken, räknades till Håbo hundare. Hela Sigtunalandet, d. v. s. halvön mellan Garnsviken i Ö och Håtunaviken och Skofjärden i V, hörde sålunda till Håbo hundare. Hur hundaresgränsen — och därmed även folklandsgränsen — ursprungligen har gått i norra delen av detta område, är ovisst. Möjligen har den följt Garnsviken mot N ända upp mot Vassunda kyrka och därefter förbi Edeby den kortaste vägen fram till Ekhamnsviken. Avståndet mellan vattnen var här under vikingatiden avsevärt mindre än nu. Vassunda socken har i så fall blivit sammansatt av områden från två hundaren. Orsaken har väl varit, att kyrkan har blivit byggd så nära gränsen, att det blivit naturligt för de närmaste byarna i Ö att söka dit. En lämpligare plats för en kyrka kunde icke tänkas i dessa trakter än vid Vad, där en viktig vägförbindelse gick fram. Här låg sannolikt byn Vadsbro, som omtalas i ett påvebrev från 1170-talet (SD 1 nr 852); namnet skrives Guazbro. Det säges i brevet, att denna by jämte två andra byar, Fornsigtuna (i Håtuna sn) och Ström (i Norrsunda sn), hade innehafts av biskopstolen, »innan den flyttades till en annan plats», d. v. s. innan den flyttades från Sigtuna till Gamla Uppsala. Sannolikt hade de tre byarna ursprungligen varit kungsgårdar, som donerats till biskopskyrkan i Sigtuna, men nu åter indragits till kronan i samband med biskopssätets förflyttning. Om Fornsigtuna gäller med säkerhet, att det skänkts till biskopstolen redan i samband med dennas inrättande i början av 1000-talet. Mycket troligt synes vara, att detsamma varit fallet även med de andra båda byarna, Ström och Vadsbro. Under vikingatiden torde sålunda det för samfärdseln så viktiga området vid Vassunda kyrka ha tillhört konungen. Platsen hette Vadsbro eller Vadsunda. En bro omtalas på runstenen U 462 vid Vassunda kyrka. — Tänkbart är emellertid även, att hundaresgränsen alltifrån början har följt Vassunda sockens sydgräns, från mellersta delen av Garnsviken österut i en gammal vattenväg upp till sjön Kölingen och sedan genom sankmarker på gränsen mellan Vassunda och Knivsta socknar. Det är att märka, att den del av S:t Olovs sn, som ligger Ö om Garnsviken närmast S om Vassunda sockengräns, ännu under 1600-talet hörde till Odensala sn, som sålunda här ursprungligen har gått fram till Garnsviken. 1 km. Ö om Vassunda kyrka står i själva gränsen mellan Vassunda och Knivsta socknar runstenen U 474. — Det gamla *Arland* eller *Ärländingia hundare* har sålunda varit ett långsmalt område i Attundalands västligaste del, från Skarven, Oxundasjön och Fysingen i S upp till Fyrisåns utlopp vid Flottsund i N.

Från det nuvarande Ärlinghundra härad ha blivit förtecknade sammanlagt 74 inskrifter. Om man drager ifrån de områden, som ursprungligen ha tillhört Håbo hundare, blir antalet 60 (eller — om också Tibble-stenarna U 466—469 räknas bort — 56). De äro någorlunda jämnt fördelade, dock talrikare i häradets södra del (Norrsunda sn) än i dess norra (Alsike sn).

Av de 74 inskrifterna äro emellertid numera flera förkomna och kända endast genom äldre avbildningar och uppgifter: U 414—417, 423—425, 432, 434, 435, 437, 439, 441, 446, 447, 451,

452, 458, 465, 469, 476 och 477, tillsammans 22. Om några kan man ha grundad anledning tro, att de i framtiden skola komma till rätta (t. ex. U 435 och 439).

Det återstår sålunda av de kända inskrifterna från Ärlinghundra härad 52 stycken. Av dessa har en (U 419) blivit flyttad till Skansen i Stockholm. Å andra sidan bör nämnas, att vid Torslunda i Haga sn står en runsten (U 327), som på 1700-talet blivit ditflyttad från Husby i Markims sn.

Många av de 84 här redovisade inskrifterna äro endast kända i mycket fragmentariskt skick: U 407, 408, 415—417, 422, 434, 436, 441—443, 446, 449, 451, 452, 458, 469, 470 och 477; av dessa 19 äro 11 förkomna: U 415—417, 434, 441, 446, 451, 452, 458, 469 och 477. Det återstår följaktligen (om de 8 fragmenten frånräknas) 44 mer eller mindre fullständiga runristningar. Av dessa äro 4 ristningar på berg eller jordfasta stenblock (U 412, 450, 473 och 475), 2 liggande gravhällar (U 413 och 440) och 38 resta runstenar i egentlig mening.

Ristningar, som äro försedda med en inskrift, som icke är språkligt tydbar, äro U 427, 466 och 468.

Ett mycket stort antal av häradets runinskrifter voro kända för Bureus och hans medhjälpare. Tillsammans uppgå de till 35, sålunda mycket nära hälften av hela det kända materialet. De ojämförligt flesta av dessa (25) äro upptecknade av Bureus själv: U 407, 412(?), 414, 418, 427, 430, 439, 447, 455—457, 459—466, 472—475, 479 och 480. För 22 av dessa står han ensam såsom hemulsman; för en (U 455) har han i sin anteckningsbok F a 6 även mottagit uppteckning av Aschaneus, för två (U 414 och 427) av såväl Aschaneus som Rhezelius. Bureus har som synes särskilt varit verksam i Haga, Vassunda, Knivsta och Alsike socknar, som han har undersökt synnerligen grundligt. De återstående inskrifter, som han själv har upptecknat, har han sannolikt antecknat mera tillfälligt under sina resor: U 427 vid Vallstanäs, U 418 vid Brista, U 414 vid Norrsunda kyrka och U 430 vid Åshusby, U 439 vid Steninge, väl också U 456 vid Tollsta, U 447 vid Fransåker, U 455 vid Näsby. — Aschaneus har upptecknat sammanlagt 11 inskrifter, samtliga utom en (U 455) i Norrsunda sn. Hans verksamhet har sålunda huvudsakligen varit begränsad till denna socken, men här har han utfört ett utomordentligt värdefullt arbete. Hans uppteckningar finnas bevarade (utom i Bureus' anteckningsbok F a 6) framför allt i hans handskrift »Collectaneum Monumentale Runicum» (F b 10), som handlar om runstenar och fornborgar i Norrsunda sn: U 414, 420, 421, 423—428 (9 inskrifter). De återstående två finnas i handskriften F b 18: U 419 och U 455. För 6 av dessa 11 inskrifter är Aschaneus ensam hemulsman: U 419—421, 423—425; två har han som nämnt gemensamt med både Bureus och Rhezelius, en ytterligare med Bureus och två (U 426 och 428) med Rhezelius. Av alla de 11 inskrifterna har Aschaneus även utfört teckningar, som finnas bevarade. — Rhezelius' bidrag äro för detta område mycket små, sannolikt insamlade under en genomresa. Utom de fyra, som han har gemensamt med Aschaneus eller med Aschaneus och Bureus, står han själv ensam för två uppteckningar, båda från samma plats: U 471 och U 478.

Trots detta utmärkta resultat av vår äldsta runforskning blev ett rätt stort antal nya inskrifter från Ärlinghundra härad känt genom *Ransakningarna*, icke mindre än 11. De nytillkomna äro följande: U 409, 433, 436, 437, 441, 444—446, 448, 449, 451. Karakteristiskt nog kom efterskörden så gott som helt och hållet från de båda socknar, där våra första antikvarier icke hade varit verksamma, nämligen Husby-Ärlinghundra och Odensala. Under Hadorphs resa 1682 tillkommo ytterligare 7: U 410, 411, 415, 416, 434, 435 och 440; ännu en (U 429) finnes i Peringskiölds *Monumenta*.

Genom 1600-talets fornforskning hade sålunda blivit kända sammanlagt 54 inskrifter från Ärlinghundra härad. Dessa finnas alla avbildade i *Bautil* (på sammanlagt 43 träsnitt),¹ med

¹ B 169—186, 188—199, 323—331, 1122, 1127, 1130, 1131. Två olika fragment finnas tillsammans på B 172 och 177, tre på B 180. B 187 avbildar »Kung Njords eller Noris hög» vid Åshusby.

undantag av följande 7: U 407, 414—416, 423, 439 och 474. Alla träsnitten utom 5 äro signerade av tecknaren J. Leitz, och avbildningarna av dessa ha följaktligen kommit till under Hadorphs resa år 1682. Ett är signerat av Ulf Christophersson (B 189), ett av Peringskiöld (B 181), tre äro osignerade (B 176, 182, 329).

Under 1700-talet tillkom endast en runinskrift från Ärlinghundra härad (U 458). Olof Celsius' läsningar av ett stort antal inskrifter äro emellertid av högt värde. — I Liljegrens *Runurkunder* (1833) upptagas 51 inskrifter från Ärlinghundra härad (L 14—23, 531—568, 1555, 1556, 2006); där saknas av de tidigare kända följande 4: U 407, 415, 416 och 423.

Under 1800-talet ha 10 nya inskrifter kommit i dagen: U 417, 431, 432, 438, 442, 452—54, 476 och 477. Och under 1900-talet ytterligare 9: U 408, 413, 422, 443, 450, 467—70.

Av följande ristningar finnes icke någon avbildning bevarad: U 415, 416, 432, 458.

Om tre kopparbleck med runinskrift, funna på Vassunda prästgårds mark, se nedan s. 274.

407. Bärmö, S:t Pers sn.

Pl. 58.

Litteratur: J. Bureus, F a 6 s. 53 n:r 225, s. 56 n:r 70, s. 91 n:r 70 (Bureus' egna uppteckningar), F a 5 n:r 302.

En del av en runsten fanns på Burei tid vid »Bärma vid Sigtuna». På ett ställe anger han felaktigt »I Bärma i S. Olofz S.» i stället för S:t Pers sn. Stenen var redan vid denna tid »i tu sunder sl(agen)», och den ena halvan var borta.

Ett fragment av stenen har i senare tid påträffats och förts till Granby villa N om Bärmö. Det förvaras nu (jämte fragmenten U 408) i trädgården, o. 20 m. SSV om manbyggnaden.

Ljusgrå granit. 0,50 × 0,39 m. Ytan är släthuggen och jämn. Ristningen har varit djupt huggen.

Inskrift (det inom [] supplerat efter Bureus):

[frystin] auk · sibi [auk kai...nfo]

5 10 15 20

Frøystæinn ok Sibbi ok Gæi[r]...

»Frösten och Sibbe och Ger...»

Till läsningen: Av 8 a är endast h. bst bevarad, men fullt säker. Bureus har en gång (s. 56) auk, men två gånger uk. Likaså har han en gång (s. 53) frystin (med 3 y), men två gånger frustin. Sista runan tecknas en gång (s. 56) o (þ), två gånger a.

Om mansnamnet *Frøystæinn* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 75, om *Sibbi* Sö 183 och Sm 22. 18—20 kai är sannolikt början på ett namn, sammansatt med *Gæir*.

408. Bärmö, S:t Pers sn.

Pl. 58.

Två fragment av en runsten förvaras nu i trädgården till Granby villa, o. 20 m. SSV om manbyggnaden. Det ena har enligt uppgift anträffats år 1930 vid rivning av en loge på Bärmö gård, det andra lär ha funnits i ett grustag V om Granby.

Blågrå sten. Fragment A 0,53 × 0,30 m., fragment B 0,53 × 0,30 m. Runorna delvis mycket djupt huggna.

Inskrift:

... in · auk · abiur ... til ·

5 10

... [stæ]in ok Abior[n] ... til.

»...-sten och Åbjörn...»